

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто особливості сільськогосподарського землекористування в адміністративних районах Хмельницької області. Досліджено компонентну структуру земельного фонду та особливості його територіальної диференціації. Розраховано величину коефіцієнта інтенсивності використання земельного фонду та рівні забезпеченості населення сільськогосподарськими угіддями загалом та орними землями зокрема. Запропоновано варіанти оптимізації використання земельних ресурсів на перспективу залежно від впливу природно-географічних та соціально-економічних чинників.

Ключові слова: земельний фонд, землекористування, сільськогосподарські угіддя, рілля, сіножаті, пасовища, перелogi, землезабезпеченість, оптимізація використання земельних ресурсів, коефіцієнт інтенсивності використання землі.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В Україні земля є основою ресурсного потенціалу та основним предметом праці. Традиційні форми господарювання і особливості внутрішньої політики зумовили виникнення незбалансованої структури землекористування. Таке землекористування не здатне забезпечити збереження, відтворення природних властивостей земель, також є економічно неефективним при тривалій експлуатації. Тому питання ефективного управління, використання й охорони земель завжди було актуальним.

Актуальність дослідження земельних ресурсів сільськогосподарського призначення Хмельницької області обумовлюється їх базисним значенням для оптимізації всієї системи природокористування в регіоні. Враховуючи домінуючий вплив сільськогосподарського природокористування, різноманітну структуру землекористування і спеціалізацію сільського господарства – усе це ставить серйозні завдання щодо адаптації економічної діяльності до відтворювальних можливостей земельних ресурсів на основі об'єктивних законів природи й економіки.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Зважаючи на досить тривалий період заселення досліджуваної території та її господарського освоєння питанням використання земельного фонду Хмельницької області присвячено цілу низку досліджень: фахівців-географів, економістів та аграрників. Із-поміж напрацювань варто звернути увагу на дослідження проведені В.П. Руденком [10], І.Є. Журбою [4-5], П.О. Сухим [11-12] та іншими.

Формулювання цілей статті. Метою запропонованого дослідження нами обрано конструктивно-географічні особливості сільськогосподарського природокористування Хмельницької області, а завданням є дослідження структури та особливостей використання земель сільськогосподарського призначення.

Виклад основного матеріалу. Територія Хмельницької області з-поміж усіх видів природокористування найбільшого впливу зазнає від сільськогосподарської діяльності. У географічному поділі праці це регіон інтенсивного розвитку агровиробництва. Його розвиток зумовлений сприятливими природно-кліматичними та соціально-економічними умовами території. Саме це пояснює високі значення показників залучення земель до сільськогосподарського обігу. Сільськогосподарська освоєність території області є однією із найвищих в Україні, і становить майже 78%. На частку області припадає – 2,7% усіх земель сільськогосподарського призначення країни. На території області знаходиться майже 4% усіх сільськогосподарських угідь України, при цьому їх частка складає 76% від загальної площі, що значно вище пересічнодержавного рівня (63,1%) на 12,9%. Високий рівень сільськогосподарської освоєності території з одного боку є вирішальним чинником у розвитку агропродовольчого комплексу, а з іншого спричиняє негативний вплив на розвиток довкілля.

Таким чином, досить значна сільськогосподарська освоєність Хмельницької області впливає не лише на формування сучасної структури земельного фонду, але й визначає ефективність використання земельних ресурсів, як основного засобу сільськогосподарського та лісгосподарського виробництв. За рівнем залучення земель до активного господарського обігу область знаходиться на рівні Дніпропетровської, Одеської та Херсонської.

Найбільші за площею масиви сільськогосподарських угідь сконцентровані у Кам'янець-Подільському (107,8 тис. га), Старокостянтинівському (105,5 тис. га) та Хмельницькому (102,8 тис. га) районах. Найменші – у Вінківському (48,9 тис. га), Старосинявському (57,1 тис. га) та Новоушицькому (58,8 тис. га). Зазначимо, що у структурі землекористування

різних районів домінуючим видом угідь буде рілля, частка якої в межах цього виду землекористування становить майже 80%. Сучасний рівень розораності території (60%) перевищує науково обґрунтовані норми, які сформувались у країнах Європи, майже у двічі. Площа земель під багаторічними насадженнями становить 40,9 тис. га (2,6%) від загальної площі сільгоспугідь, на перелоги припадає 2,2 тис. га (3,4%), сіножаті – 135,1 тис. га (8,6%), пасовища – 137,1 тис. га (8,7%). Зазначимо, що при такому стані використання сільськогосподарських угідь, вміст гумусу зменшується, що призводить до зниження природної родючості ґрунтів. Відповідно сільськогосподарські угіддя, як основний вид землекористування, мають стійку тенденцію до деградації.

Одним із важливих показників використання земельних ресурсів, є забезпеченість населення сільськогосподарськими угіддями. Пересічна забезпеченість ними в розрахунку на 1 мешканця становить по області 1,2 га/особу. Найвищі показники забезпеченості притаманні для Старосинявського (2,16 га/особу), Білогірського та Теофіпольського (біля 1,85 га/особу) районів, а найнижчі у Хмельницькому 0,34 й Кам'янець-Подільському 0,63 га/особу. В

решті адміністративних районів цей показник не перевищує двох гектарів на особу. На пересічний рівень забезпеченості населення сільгоспугіддями впливають чинники, із-поміж яких: площа сільськогосподарських угідь та чисельність населення району. Саме тому мінімальні показники забезпеченості притаманні районам в яких знаходяться міста обласного підпорядкування.

Територіальні відміни досліджуваного явища доцільно подати у вигляді картосхеми, наведеної на рис. 1.

На території області прослідковуються значні територіальні відміни у частці ріллі в аграрному природокористуванні, через залежність поселень від природних умов.

Найвищі показники частки ріллі характерні для північно-центральної та західної частин області. Так у Чемеровецькому районі цей показник перевищує (89,7%), Старокостянтинівському (88,4%) та Дунаєвецькому (88,1%). Найнижча частка орних земель у Деражнянському (72,8%), Полонському (74,5) та Шепетівському (72,2%) районах. Пересічне значення обласного показника (82,6%, що на 23,5% вище ніж по Україні – 57,1%).

Таблиця 1.

Структура сільськогосподарських угідь Хмельницької області

Назва адмін. територ. утворення	Сільськогосподарські угіддя												
	Усього		із них										
	тис. га	%	рілля		пасовища		сіножаті		перелоги		багаторічні насадження		
		тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
Білогірський	64,7	4,12	49,4	76,4	8,9	13,7	5,6	8,7	0,0	0,0	0,8	1,2	
Віньковецький	48,9	3,11	36,6	74,9	5,7	11,7	3,7	7,6	0,0	0,0	2,8	5,8	
Волочиський	96,7	6,16	81,2	84,0	5,2	5,4	9,2	9,5	0,0	0,0	1,0	1,1	
Городоцький	89,9	5,73	76,4	85,0	6,9	7,6	4,4	4,9	0,0	0,0	2,2	2,4	
Деражнянський	68,1	4,34	49,6	72,8	6,6	9,7	9,2	13,5	0,0	0,0	2,7	4,0	
Дунаєвецький	92,5	5,89	77,8	84,1	5,9	6,4	5,1	5,5	0,0	0,0	3,7	4,0	
Ізяславський	84,2	5,37	63,3	75,2	8,0	9,4	11,8	14,0	0,0	0,0	1,1	1,4	
Кам'янець-Подільський	107,8	6,87	86,0	79,8	10,5	9,7	5,9	5,5	0,0	0,0	4,9	4,5	
Красилівський	97,0	6,18	81,6	84,2	3,1	3,2	10,9	11,2	0,1	0,1	1,3	1,3	
Летичівський	63,0	4,02	47,5	75,4	7,4	11,8	5,1	8,2	1,6	2,5	1,3	2,1	
Новоушицький	58,8	3,75	45,6	77,5	5,3	9,0	2,9	5,0	0,0	0,0	5,0	8,5	
Полонський	62,4	3,97	46,5	74,5	9,3	14,8	5,5	8,8	0,4	0,7	0,8	1,2	
Славутський	84,3	5,37	66,4	78,7	10,0	11,9	5,8	6,9	0,0	0,0	1,6	1,9	
Старокостянтинівський	105,5	6,72	90,7	85,9	6,4	6,1	6,8	6,5	0,0	0,0	1,6	1,5	
Старосинявський	57,1	3,64	48,5	84,9	2,6	4,6	5,4	9,4	0,0	0,0	0,6	1,1	
Теофіпольський	63,9	4,07	52,9	82,8	4,3	6,7	6,0	9,4	0,0	0,0	0,7	1,1	
Хмельницький	102,8	6,55	77,4	75,3	10,2	9,9	11,4	11,1	0,0	0,0	3,8	3,7	
Чемеровецький	74,1	4,72	64,5	87,0	4,4	5,9	3,2	4,4	0,0	0,0	2,0	2,7	
Шепетівський	73,3	4,67	52,9	72,2	8,8	12,0	10,4	14,2	0,0	0,0	1,1	1,6	
Ярмолинецький	74,5	4,75	59,3	79,6	6,8	9,1	6,6	8,8	0,0	0,0	1,9	2,5	
Хмельницька область	1569,7	100,0	1254,3	79,9	137,1	8,7	135,1	8,6	2,2	3,4	40,9	2,6	

Райони "лідери" та "аутсайтери" за площею орних земель

Райони	Лідери		Райони	Аутсайтери	
	Загальна площа (тис. га)	Частка у структурі сільгоспугідь (%)		Загальна площа (тис. га)	Частка у структурі сільгоспугідь (%)
Чемеровецький	64,5	89,7	Полонський	46,5	74,5
Старокостянтинівський	90,7	88,4	Деражнянський	49,6	72,8
Дунаєвецький	77,8	88,1	Шепетівський	52,9	72,2

Нижчі показники частки в зазначених районах пояснюються їх розташуванням у зоні Полісся, для території якої характерне підвищення лісистості та зменшення частки сільськогосподарського природокористування. Значний рівень розораності центральної та південної частин області, крім Летичівського й Деражнянського районів, є наслідком тривалого агрогосподарського впливу людини на цю територію, у поєднанні зі сприятливими природно-кліматичними умовами.

Зазначимо, що порівняно висока розораність території області є результатом екстенсивного способу ведення сільського господарства у минулі роки, враховуючи високу сільськогосподарську придатність земель. В окремих районах розораність перевищує допустимі межі, що є небажаним в економічному та екологічному відношеннях, суцільні розорювання і низький рівень агротехніки призводять до помітної деградації ґрунтів, повсюдного розвитку ерозійних процесів, різко зменшують загальний природний потенціал території, роблять її одноманітною, а господарство вузькоспеціалізованим.

Важливим моментом при дослідженні сільськогосподарського землекористування є визначення рівня забезпеченості населення найбільш продуктивним видом угідь – ріллею.

Світовою практикою ведення агровиробництва доведено, що критичною нормою забезпеченості є показник у 0,14 ріллі в розрахунку на одного мешканця. Проведені розрахунки показують, що значення пересічного показника забезпечення жителів області орними землями становить 0,93 га/особу. Найвищі його значення притаманні для Старосинявського 1,84 га/особу, Теофіпольського 1,53 га/особу та Ярмолинецького 1,52 га/особу районів. Мінімальні – у Хмельницькому, Кам'янець-Подільському, Славутському та Шепетівському районах області.

Висока землезабезпеченість у першому випадку пояснюється як наявністю значних ма-

сивів орних земель у цих районах так і нижчою людністю. У другому випадку при менших площах адміністративних утворень чисельність населення у них є вищою за рахунок мешканців міст обласного підпорядкування.

Переважаання різних типів чорноземних, сірих та лісових ґрунтів зумовило дуже високий рівень освоєння земельних ресурсів. Що у свою чергу визначає інтенсивність антропогенного впливу на земельні ресурси, саме тому важливим елементом наукового дослідження є визначення показників використання земель ізпоміж яких: значення коефіцієнта залучення земель до сільськогосподарського обігу, частка орних земель та коефіцієнт використання ріллі.

Коефіцієнт інтенсивності залучення землі до господарського обігу визначається як частка між загальною площею сільськогосподарських угідь та загальною земельною площею. Пересічне значення обласного показника становить 76%. Його значення в різних адміністративних районах коливається в межах від 89,2% для Теофіпольського та 87,6% Волоцького, до 61,9% у Шепетівському районах.

Питома частка ріллі важливий показник який визначається шляхом ділення загальної площі ріллі, земель під багаторічними насадженнями та зайнятими перелогами на площу сільськогосподарських угідь. Максимальні показники притаманні для території Чемеровецького 89,7%, Старокостянтинівського та Дунаєвецького (понад 88%) районів (при пересічно обласному значенні 82,7%). Мінімальні значення мають Шепетівський 75,1%, Ізяславський й Полонський (близько 76,5%) райони.

Важливим значенням, при аналізі сільськогосподарського природокористування, є визначення величини коефіцієнта використання орних земель. Який обчислюється як відношення загальної площі ріллі до площі земель, що зазнали інтенсивного обробітку (рілля, землі під багаторічними насадженнями, перелоги). Отримані показники свідчать про майже мак-

симальне значення показників коефіцієнта використання орних земель, яке для Хмель-

ницької області становить 0,967. Найвищого

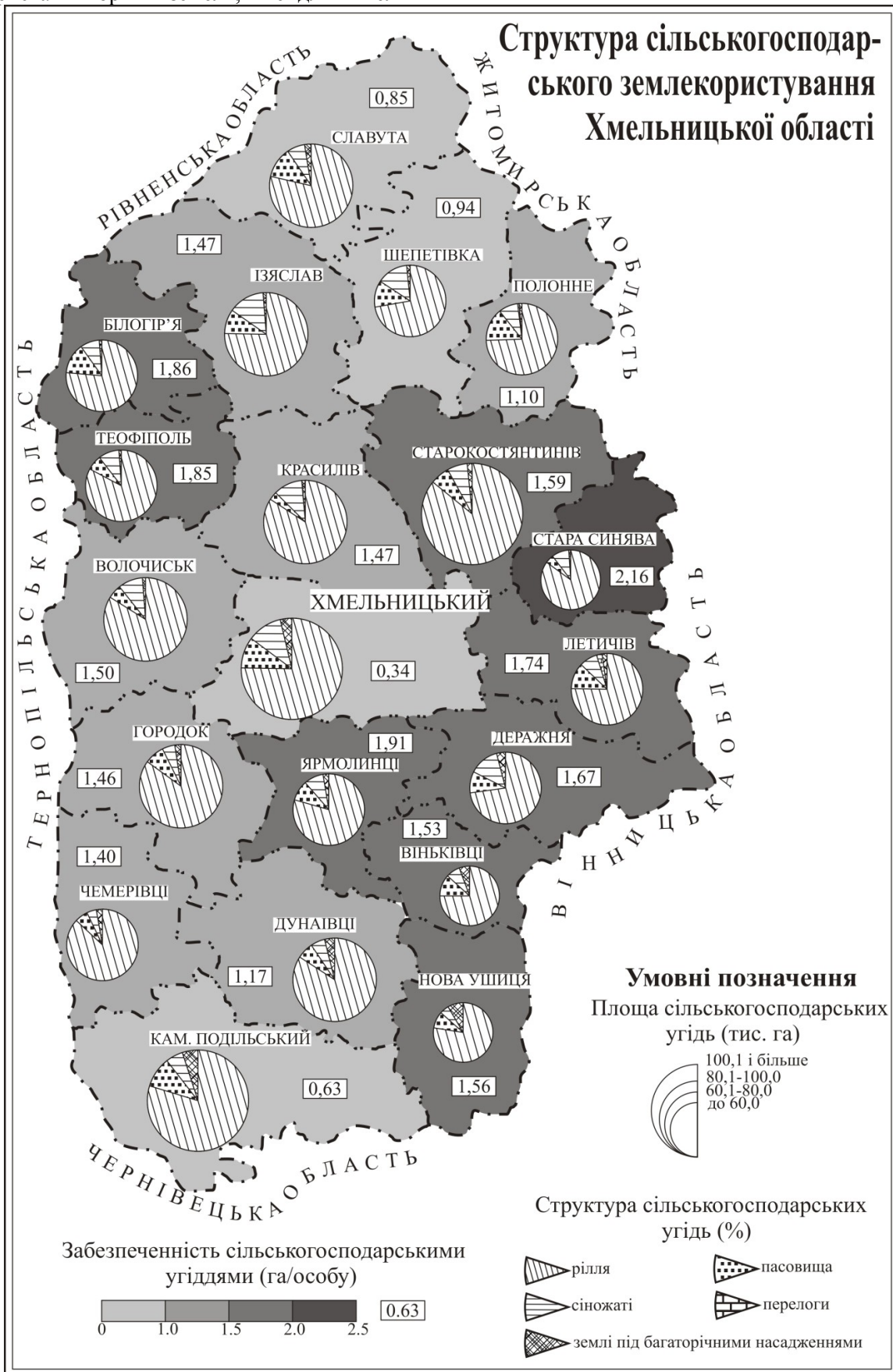

Рис. 1. Структура сільськогосподарського землекористування Хмельницької області

Показники використання земельного фонду

Райони	Коефіцієнт інтенсивності залучення земель до господарського обігу	Частка орних земель	Коефіцієнт використання орних земель
Білогірський	0,834	77,6	0,984
Вінковоцький	0,749	80,6	0,929
Волочиський	0,876	85,0	0,988
Городоцький	0,809	87,4	0,972
Деражнянський	0,743	76,8	0,948
Дунаєвецький	0,783	88,1	0,955
Ізяславський	0,672	76,5	0,983
Кам'янець-Подільський	0,698	84,7	0,946
Красилівський	0,821	85,6	0,983
Летичівський	0,662	80,0	0,942
Новоушицький	0,689	86,1	0,901
Полонський	0,721	76,4	0,975
Славутський	0,697	83,8	0,976
Старокостянтинівський	0,860	88,4	0,983
Старосинявський	0,863	86,0	0,988
Теофіпольський	0,892	83,9	0,987
Хмельницький	0,808	81,9	0,953
Чемеровецький	0,798	89,7	0,970
Шепетівський	0,619	75,1	0,980
Яролинецький	0,830	82,1	0,969
Хмельницька обл.	0,761	82,7	0,967

значення коефіцієнт набуває у Старосинявському та Волочиському районах – 0,988, найнижчі у Новоушицькому 0,901 та Вінковоцькому 0,929. Відхилення значень коефіцієнта від максимально можливого (1,0) свідчить про те, що частина земель в останні роки виведена із активного сільськогосподарського обігу, або ж не використовується і може бути віднесена до категорії перелогів.

Що стосується решти угідь, то із-поміж

інших категорій сільськогосподарських земель виокремлюються території зайняті під багаторічними насадженнями, які є значно меншими за площі сіножатей та пасовищ і займають незначні ділянки. Для цієї категорії, у зв'язку із розвитком садівничої галузі у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення, найбільш перспективною є збільшення площ.

Таблиця 4.

Райони "лідери" та "аутсайтери" за площею багаторічних насаджень

Лідери			Аутсайтери		
Райони	Загальна площа (тис. га)	Частка у структурі сільгоспугідь (%)	Райони	Загальна площа (тис. га)	Частка у структурі сільгоспугідь (%)
Новоушицький	5,0	8,5	Білогірський	0,8	1,2
Кам'янець-Подільський	4,8	4,5	Теофіпольський	0,7	1,1
Дунаєвецький	3,7	4,0	Старосинявський	0,6	1,1

Загальна площа земель зайнятих перелогами в області становить 40,9 тис. га. Значні їх масиви зосереджені в Летичівському (1,6 тис. га.) та Полонському (0,4 тис. га.) районах. У решті районів області вони практично відсутні.

У структурі сільськогосподарських угідь частка пасовищ становить 8,7% (137,1 тис. га), на сіножаті припадає 8,6% (135,1 тис. га). Найбільші площі зайняті даним видом угідь у Славутському, Кам'янець-Подільському та

Хмельницькому районах.

Сіножаті й пасовища мають, на відміну від зазначених вище багаторічних насаджень та перелогів, займають значно більші площі та поширені на території області майже рівномірно, при майже однакових частках в структурі сільськогосподарських угідь. За виключенням північної частини досліджуваного регіону, який входить до Зони Полісся, зі сприятливими умовами для розвитку пасовищного

Таблиця 5.

Райони "лідери" та "аутсайтери" за площею пасовищ

Лідери			Аутсайтери		
Райони	Загальна площа (тис. га)	Частка у структурі сільгоспугідь (%)	Райони	Загальна площа (тис. га)	Частка у структурі сільгоспугідь (%)
Славутський	10,0	12,3	Волочиський	5,2	5,4
Кам'янець-Подільський	10,9	10,2	Старосинявський	2,6	4,6
Хмельницький	10,0	10,1	Красилівський	3,1	3,2

Таблиця 6.

Райони "лідери" та "аутсайтери" за площею та часткою сіножатей

Лідери			Аутсайтери		
Райони	Загальна площа (тис. га)	Частка у структурі сільгоспугідь (%)	Райони	Загальна площа (тис. га)	Частка у структурі сільгоспугідь (%)
Ізяславський	11,8	14,0	Дунаєвецький	5,1	5,5
Шепетівський	10,1	14,0	Новоушицький	2,9	5,0
Хмельницький	11,2	11,3	Городоцький	4,4	4,9
Красилівський	10,9	11,2	Чемеровецький	3,2	4,4

Висновки. Дослідження сучасної структури використання земельного фонду області підтверджує, що основним видом природокористування на її території є сільськогосподарське, частка якого перевищує 76% від загальної площі Хмельницької області. У структурі сільськогосподарського землекористування домінуюче положення посідає рілля, частка якої в межах цього виду становить майже 80%. На

досліджуваній території прослідковується значна територіальна диференціація як у рівнях сільськогосподарської освоєності, так і в значеннях частки ріллі в аграрному природокористуванні. Висока розораність центральної та південної частин області є наслідком тривалого агрогосподарського впливу людини на цю територію, у поєднанні зі сприятливими природно-кліматичними умовами.

Література:

1. Антошук М. Л. Алгоритм досліджень рельєфу як агресурсу. / М. Л. Антошук. // Укр. геогр. журн. – 2004. – №1 – С.18-21.
2. Геренчук К. І. Природа Хмельницької області / К. І. Геренчук. – Львів: Вища школа, 1979. – 160 с.
3. Грунтозахисне землеробство : проблеми, досвід, впровадження і ефективність. / А. С. Лук'яненко та ін.; за ред. С. І. Дорогунцова. – К. : Науковий Світ, 2001. – 126 с.
4. Журба І. С. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу Хмельницької області та економічна ефективність його використання / І. С. Журба // Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту. №1. Серія: Географія. Тернопіль : Вид. ТДПУ. – 2000. – С. 93-97.
5. Журба І. С. Рациональне використання сільськогосподарських ресурсів як основа ефективного функціонування АПК (на прикладі Хмельницької області) / І. С. Журба // Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту. №2. Серія: Географія. Тернопіль : Вид. ТДПУ. – 2000. – С. 78-84.
6. Кілінська К. Й. Прогнозно-екологічна оцінка природно-господарської різноманітності Карпатсько-Подільського регіону України. / К. Й. Кілінська. – Чернівці : Рута, 2007. – 492 с.
7. Козьмук П. Ф. Земельні ресурси Буковини стан, моніторинг, використання / П. Ф. Козьмук, В. І. Куліш, О. А. Чернявський – Чернівці : Букрек, 2007. – 384 с.
8. Мартин А. Управління земельними ресурсами: пріоритетні завдання на сучасному етапі реформ / А. Мартин // Землевпорядний вісник. – № 2. – 2008. – С. 30–36.
9. Основні показники по землекористуванню адміністративних районів Хмельницької області за 2010 рік: форма 6-зем / Головне управління земельних ресурсів у Хмельницькій області. – Хмельницький, 2010. – 44 с.
10. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. / В. П. Руденко. – К. : ВД "К.-М. Академія"; Чернівці : Зелена Буковина, 1999. – 568 с.
11. Сухий П. О. Особливості сучасного розподілу та використання земель сільськогосподарського призначення в областях Західної України. / П. О. Сухий // Наукові записки Тернопільського національного педуніверситету. – Серія : географія. - №2. – Тернопіль, 2007. – С. 84-90.

12. Сухий П. О. Сільськогосподарське землекористування в Західноукраїнському регіоні в кінці XX на початку XXI сторіч. / П. О. Сухий. – Наукові записки Вінницького державного педуніверситету ім. М. Коцюбинського. – Вип. 15. Серія : географія. – Вінниця, 2007. – С. 141-146.
13. Третьяк А. М. Методологія і методика наукових досліджень у землепорядкуванні: навч. посіб. / А. М. Третьяк, В. М. Друганич. – К. : Аграрна наука, 2005. – 300 с.

Резюме:

Сухой П., Заблотовская Н. ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ ХМЕЛЬНИЦКОЙ ОБЛАСТИ.

В статье рассмотрены особенности сельскохозяйственного землепользования в разрезе административных районов Хмельницкой области. Исследована компонентная структура земельного фонда территории и особенности его территориальной дифференциации. Рассчитано значение коэффициента интенсивности вовлечения земель в сельскохозяйственный оборот, уровни землеобеспеченности населения сельскохозяйственными угодьями и пашней. Предложены варианты оптимизации использования земельных ресурсов на перспективу в зависимости от влияния природно-географических и социально-экономических факторов.

Ключевые слова: земельный фонд, землепользование, сельскохозяйственные угодья, пашня, сенокосы, пастбища, залежи, землеобеспеченность, оптимизация использования земельных ресурсов, коэффициент интенсивности использования земель.

Summary:

P. Suchij, N. Zablotovska. FEATURES OF THE USE OF EARTHS OF AGRICULTURAL PURPOSE OF KHMELNYTSYI REGION.

In the article the features of agricultural land-tenure are considered in the administrative districts of the Khmelnytskyi region. The component structure of the landed fund and feature of his territorial differentiation is explored. The size of coefficient of intensity of the use of the landed fund and levels of material well-being is calculated by agricultural lands on the whole and arable earths in particular. The variants of optimization of the use of the landed resources are offered on a prospect depending on influencing of natural-geographical and socio-economic factors.

Research of modern structure of the use of the landed fund of area confirms, that by the basic type of nature use on its territory agricultural part of which exceeds 76% from the general area of the Khmel'nickoy area. In the structure of agriculture land-tenure dominant position is occupied by plough-land part of which within the limits of this kind is almost 80%. On the probed territory considerable territorial differentiation traced both in the levels of agricultural development and in the values of part of plough-land in agrarian nature use. The high thrown of central and South parts of area open is investigation of the protracted agricultural influence of man on this territory, in combination with favourable natural and climatic terms.

Keywords: the landed fund, land-tenure, agricultural lands, plough-land, hayfield, pastures, fallow, provision-land, optimization of the use of the landed resources, coefficient of intensity of the use of earth.

Рецензент: проф. Царик Л.П.

Надійшла 03.04.2012р.